

Lalə MƏMMƏDOVA

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Bakı Dövlət Universiteti

Cinayət prosesi kafedrasının əməkdaşı

e-mail: m.lala26@hotmail.com

ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ HƏBS QƏTİMKAN TƏDBİRİNİN TƏTBİQİNİN ROLU

Açar sözlər: Həbs, qətimkan tədbirləri, təqsirləndirilən şəxs, cinayət-prosessual qanunvericiliyi, hakim.

Keywords: Arrest, restraining order, accused, criminal procedure legislation, judge.

Ключевые слова: арест, запретительный ордер, обвиняемый, уголовно-процессуальное законодательство, судья.

Həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi ilə bağlı nəzərə alınmalı milli qanunvericiliyin maddi və prosessual hüquq normaları dedikdə, ilk öncə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinəzərdə tutulur. Lakin siyahı bu mənbələrlə məhdudlaşmır, digər mənbələr Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, qanunları, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları da nəzərə alınmalı normalara malik ola bilər.

Cinayət törətməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər onların cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmələri zəminində tətbiq olunur. Cinayət məsuliyyətinin əsasları Cinayət Məcəlləsinə daxil edilmiş normalarla müəyyən edilmişdir. Həmin Məcəllənin 3-cü maddəsində (maddə 3. Cinayət məsuliyyətinin əsasları) göstərilir ki, “Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır.

Avropa Məhkəməsinin təsbit etdiyi “qanunilik” prinsipi milli qanunvericiliyin maddi normalarına əmələtmək öhdəliyini nəzərdə tutur. Həmin “maddi normalar” Cinayət Məcəlləsinin müvafiq-maddələrinə yerləşdirilmişdir. Yalnız bu maddə-

lərdə göstərilən əməllərin əlamətləri mövcud olduqda cinayət təqibinə start verilə, bu və ya digər şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilə bilər.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyi tələb edir ki, şəxsin barəsində tutulma və həbs qətimkan tədbiri seçmək üçün o, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs statusuna malik olmalıdır. Bu tələbin mahiyyəti həmin şəxsləri onların ehtiyac duyduqları andan müvafiq müdafiə standartları ilə təminat etməkdir. Şəxsə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs status vermək üçün ilk öncə cinayət işi başlanmalıdır. Bunun üçün qanunda nəzərdə tutulmuş səbəblərvə əsaslar mövcud olmalıdır. Daha sonra, qanunda müəyyən edilmiş halların (itiham elan olunması üçün barəsində tutulma haqqında qərar çıxarılması, cinayət törətməkdə şübhələnilməsinə görə tutulması, təqsirləndirilən şəxsin qismində cəlbətmə barədə qərar çıxarılması və s.) onlara aid olduğu müəyyənləşdirilməlidir.

Yalnız sadalanan maddi-hüquqi əsaslar mövcud olduqda şəxsin azadlıq hüququna cinayət təqibi çərçivəsində müdaxiləyə yol verilir. Prosesual qaydalarla müəyyən edilmişdir ki, belə müdaxilə üçün sübut edilməlidir ki, şəxsin sözügedən cinayətə aidiyyəti vardır: “şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsinə aidiyyəti sübut olunmadıqda, o, həbs oluna ... bilməz.”. Qanunvericilik müəyyən etmişdir ki, “şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin - törədilməsinə aidiyyəti”nin sübuta yetirildiyini göstərən prosessual-hüquqi əlamət onun təqsirləndirilən şəxsin qismində cəlb edilməsi barədə qərar çıxarılmasıdır. Avropa Məhkəməsinin prese-

dent hüququna əsasən, “Həbs edilmiş şəxsin cinayət törətməsinə dair əsaslı şübhə onun həbsdə saxlanmaqda davam etməsinin əsaslılığının zəruri şərtidir” (2; s. 188).

“Əsaslı şübhə” standartının milli təcrübədə tətbiqini çətinləşdirən əsas amil milli qanunvericiliyin anlayışları ilə Avropa Məhkəməsinin standartlarının bir-birinə uyğun gəlməməsidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, konkret olaraq Məhkəmənin “əsaslı şübhə” adlandırdığı halı, Azərbaycan cinayət mühakimə icraatında şəxsə qarşı irəli sürülmüş “ittham” sözü ilə ifadə olunur. CPM şəxsləri şübhəli şəxs hesab edir ki, ittham elan olunması üçün **arəsində** tutulma haqqında qərar çıxarılсын və ya cinayət törətməkdə şübhələnildiyinə görə tutulsun və ya haqqında həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, qətimkan tədbiri seçilməsi barədə qərar çıxarılсын. Birinci və üçüncü hallar obyektiv meyarlara əsaslanır və ona görə də tətbiq prosesində çətinlik olmur. İkinci hal – cinayət törətməkdə şübhələnildiyinə görə tutulan şəxsin statusunun müəyyən edilməsi istər-istəməz “şübhə” standartlarının dəqiqləşdirilməsindən keçir.

Milli qanunvericilik şübhənin əsaslı olmasına dair müddəə nəzərdə tutmamışdır. CPM-in 148.1-ci maddəsi şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yarandığına görə tutulmasına əsas verən halları 2 hissəyə bölür:

1. Onun cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandığı və ya əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduğu hallar.

2. Əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduğu hallar.

Birinci hissəyə aid şübhənin yaranma əsasları şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərəkən, yaxud bilavasitə bundan sonra cinayət başında yaxalanması; zərərçəkmiş, yaxud hadisəni görən digər şəxslər əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərmələri; şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlərin müəyyən olunması. Bu əsaslar, təbii ki, Avropa Məhkəməsinin mövqeyinə görə də “əsaslı şübhə”dir.

Lakin ikinci hissəyə aid olan “digər məlumatlar” in tutulmaya haqq verməsi üçün hansı me-

yarlara cavab verməsi dəqiqləşdirilməmişdir. Avropa Məhkəməsi şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi ilə bağlı normativ-hüquqi aktların “keyfiyyət” standartlarına uyğun olmalarını tələb edir. Lakin CPM-in 148.1 və 148.3-cü maddələrində göstərilən “digər məlumatlar” anlayışının bu standartta cavab verməməsi açıq-aydın görünür. (6 ; s. 15)

Məhkəmə dəfələrlə vurğulamışdır ki, “həbsə səbəb olmuş şübhənin əsaslılığı qanunsuz tutulmaya və həbsə alınmağa qarşı Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 “c” bəndində nəzərdə tutulan təminatın mühüm hissəsini təşkil edir”. Ona görə də, “səalhiyyətli məhkəmə, təkcə dövlətdaxili hüquqdakı prosessual normaların tələblərini deyil, həm də şəxsin tutulmasına səbəb olmuş **şübhənin əsaslı olub-olmadığını...** araşdırmalıdır”.

Şübhənin əsasında, ilk növbədə, daxili inam dayanır. Lakin Avropa Məhkəməsi şübhənin həm də obyektiv əsaslara söykənməsini tələb edir. “Şübhənin daxili inama əsaslanması (“vicdanlı şübhə”) yetərli deyil. Nə qədər inandırıcı görünsələr də, hisslər, instiktlər, xurafat, zehniyyət və s. azadlıqdan məhrum etmə üçün kifayət əsas ola bilməz. “Əsaslı şübhə” sözləri müvafiq şəxsin cinayət əməli törətməsinə obyektiv müşahidəçini inandıra biləcək faktların və ya məlumatların mövcudluğunu bildirir; bununla belə, nəyin əsaslı şübhə hesab edilməsi işin hallarından asılıdır”.

Müvafiq qərarlarda şübhənin əsaslı olub-olmasına dair müddəalar olmadıqda, Avropa Məhkəməsi bunu Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin “c” yarım bəndinin pozulması kimi dəyərləndirir. Məsələn, *Sabyur ben Əli Maltaya qarşı* işində “ərizəçi dövlətdaxili məhkəmə orqanının ona qarşı **əsaslı şübhənin olub-olmadığına dair** avtomatik qərar çıxarılmasına nail ola bilməmişdir və ona görə də Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin pozulduğunu müəyyən etmişdir. (16, s. 13)

Şəxsin məhkəməyə gəlməməsi (yayınması) riski şəxsin məhkəməyə qədər həbsdən azad edilməsi barədə müraciətinin rədd olunmasına əsas verən 4 riskdən biridir. CPM-də bu əsas iki maddədə ifadə olunur: “155.1.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək”, “155.1.4. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışla-

irna üzrlü səbəblər olmadan gəlməmək və ya digər yolla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən və cəza çəkməkdən boyun qaçırmaq”.

Bu ehtimalın müəyyən edilməsi üçün prosesual tələblər digər əsaslar üçün tələb olunanlardan çox fərqlənir. Avropa Məhkəməsinin mövqeyinə görə, “şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi üçün dövlətdaxili məhkəmə orqanlarının gətirdikləri ... əsaslar “münasib” və “yetərli” olmalıdır. Bu tələblər (faktların “münasib” və “yetərli” olması) milli qanunvericilikdə də öz əksini tapmışdır. CPM-in 155.1-ci maddəsinin məzmununu belədir: “Qətimkan tədbirləri müvafiq təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə tərəfindən o hallarda tətbiq oluna bilər ki, cinayət təqibi üzrə toplanmış materiallar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən aşağıdakı hərəkətlərin edilməsi ehtimalına kifayət qədər əsas versin”. Burada qətimkan tədbirinin tətbiqi əsasını sübut edən faktlar: “cinayət təqibi üzrə toplanmış materiallar” - “münasiblik”, “kifayət qədər əsas” – “yetərlilik” tələblərini ifadə edir.

“Münasiblik” – işin arqument kimi təqdim olunan konkret hallarının irəli sürülmüş tezisə aidiyyətini və bu tezisə məntiqi bağlılığını ifadə edir. Bu tələb müvafiq sübutetmə sisteminin keyfiyyət parametrlərini müəyyənləşdirir. Avropa Məhkəməsi dəfələrlə vurğulamışdır ki, həbs müddətinin ağılabatan olub-olmaması mücərrəd şəkildə yox, hər bir işin xüsusi hallarına uyğun olaraq, fərdin azadlığına hörmət hüququnu üstələyən ictimai maraq tələblərinin konkret əlamətlərinə görə qiymətləndirilməlidir. Müvafiq qərarlarda konkret işin hallarına əsaslanmayan ümumi ideyalardan, stereotip və şablon ifadələrdən və s. istifadə olunması yolverilməzdir.

“Yetərlilik” - həmin sistemin kəmiyyət xarakteristikasını, yəni nəticə çıxarılması üçün arqumentlərin miqdarının kifayət etməsini səciyyələndirir.

Bu tələblərin hər ikisinə eyni zamanda cavab verməyən əsaslandırma Məhkəmə tərəfindən pozuntunu kimi qiymətləndirilir. Faktların tələblərdən yalnız birinə uyğun olması kifayət deyil. Belə hallara Avropa Məhkəməsinin münasibəti, adətən, bu sözlərlə ifadə olunur: “Bu qərarlarda hə-

min əsasların söykəndiyi hər hansı konkret faktlar göstərilməyib və həmin əsaslara haqq qazandıran münasib və yetərli səbəblər öz əksini tapmayıb” (13; s. 31).

Avropa Məhkəməsinin pozuntunu müəyyən etdiyi işlərdə milli məhkəmələrin “münasib” olmayan arqumentlərə nisbətən az müraciət etmələri müşahidə olunur. Çünki arqumentlərin tezisə uyğunluzsuzluğu açıq-aşkar görünür və bunun üçün xüsusi biliklərə ehtiyac duyulmur, sağlam düşüncə, məntiq və həyat təcrübəsi, adətən, kifayət edir.

Belə işlərin nümunəsi kimi *Xudyakova Rusiya Federasiyasına qarşı işi* göstərmək olar. Bu işdə hökumət iddia irəli sürmüşdü ki, ərizəçinin həbsinin uzanmasına onun özü və müdafiəçisi səbəb olmuşlar. Belə ki, ərizəçinin sığınacaq istəməsi barədə vəsatəti və Rusiya ərazisində cinayət törətməsi barədə etiraf ifadələri ekstradisiya prosedurlarını uzadırdı. Avropa Məhkəməsi həbsə görə məsuliyyətin hökumətin tam nəzarəti altında olan ərizəçinin boynuna bu qayda qoyulmasına əsas kimi göstərilmiş faktı “münasib olmayan” hesab etdi. Məhkəmə vurğuladı ki, işdə ərizəçinin ekstradisiya məsələsinin həlli dövründə azadlıqda qalma hüququna toxunulmuşdur. Ölkənin məhkəmələri bu dövrdə qətimkan tədbirini dəyişə və ya daha yumşaq ilə əvəz edə bilərdilər (12; s. 21).

Avropa Məhkəməsi hüquq pozuntusunun özünün ağırlığının da özlüyündə şəxsin uzun müddət həbsdə saxlanmasına haqq qazandırmadığı mövqeyindədir. Məsələn, Van der Tanq işində Məhkəmə qeyd etmişdir ki, “yalnız ağır cinayətlərə aidiyyətdə ciddi şübhənin mövcudluğu işə münasib faktor olmaqla bu qədər uzun müddətdə ibtidai həbsdə saxlanmağa haqq qazandırmır.”

Bəzi qərarlarda şəxsin xarici pasportunun olması onun qaçaçağı ehtimalını gücləndirən amil kimi təqdim edilir. Avropa Məhkəməsi etiraf edir ki, xarici pasportun olması qaçma təhlükəsini qiymətləndirmək üçün “münasib” faktor ola bilər. Lakin bu təhlükə yalnız sərhədi keçmə imkanından və ya bunun asan olmasından irəli gələ bilməz: bunun üçün bir qrup hal, məsələn, ölkə daxilində məhkəmə əlaqələrin olmaması (bu, uzun müddət azadlıqdan məhrum etməyə nisbətən qaçmanın nəticələrinin və mürəkkəbliyinin daha az

bəla olmasını təxmin etməyə imkan verə bilər) tələb edilir. Pasportun mövcudluğundan irəli gələn təhlükəni çox asan həll etmək olar – onu şəxsdən alıb, təhlükə sovuşana kimi qaytarmaqla. Yuri Yakovlevin işində Avropa Məhkəməsinin diqqətini bu məqam cəlb etmişdir: “Rusiya tərəfi məhkəməyə izah edə bilməmişdir ki, nəyə görə xarici pasportun geri alınması onun xaricə qaçmasının qarşısını almaq üçün yetərli olmamışdır”. (14; s. 19)

Nəzərə almaq lazımdır ki, “qətimkan tədbirinin seçilməsinin hər bir halında... şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində müvafiq olaraq, şübhənin və ya ittihamın tam həllinədək ondan şəxsiyyətini təsdiq edən pasport və ya digər sənəd götürülür və cinayət işi üzrə icraatın materiallarına əlavə olunur”. Ona görə də, pasportun olması faktının qaçma təhlükəsini artırması barədə ehtimalın qərarda göstərilməsi əsaslı görünür. Bu bir yana, belə məzmunlu qərarın Avropa Məhkəməsinə tənqidi tərzdə təhlil aparmaq imkanını yaradacağına şübhə yoxdur.

Bəzi qərarlarda şəxsin iş yeri və ya daimi yaşayış yerlərinin olmaması faktları şəxsin istintaqdan yayınacağı təhlükəsinin əsaslandırılması üçün istifadə edilir. Avropa Məhkəməsi dəfələrlə vurğulamışdır ki, “müəyyən yaşayış yerinin və daimi işin olmaması özlüyündə şəxsin yayınacağına...təhlükə yaratmır.” (15; s. 11)

Şəxs barəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzasının təyin olunması ehtimalı da, həmçinin şəxsin uzun müddət həbsdə saxlanmasına haqq qazandıra bilməz. Milli məhkəmə- istintaq təcrübəsində bu prezumpsiya əsasında qəbul edilən qərarlar kifayət qədər çoxdur. Vəziyyəti ağırlaşdıran amillərdən biri də odur ki, cəzanın sərtliyi ağır və xüsusi ağır olmayan cinayət işlərində də əsas kimi götürülür.

Təqsirləndirilən şəxsin yayınacağı təhlükəsi yalnız mümkün cəzanın sərtliyinə əsasən, qiymətləndirilə bilməz. O, bir sıra digər “münasib” faktorları (hansılar ki, ya yayınma təhlükəsini təsdiqləyər, ya da müəyyən edə bilər ki, onlar məhkəmə araşdırması dövründə həbsdə saxlanmağa haqq qazandıra bilməyəcək dərəcədə əhəmiyyətsizdir) nəzərə almaqla qiymətləndirilməlidir. “Digər faktorlar” kimi, maraqlı şəxsin xarakteristikasına, mənəvi simasına, yaşayış yerinə, peşə-

sinə, vəsaitlərinə, ailə əlaqələrinə, təqib olunduğu ölkə ilə istənilən əlaqələrinə aid xüsusiyyətlər qəbul edilə bilər.

Avropa Məhkəməsi şəxsin həbs olunmaması üçün onun yayınacağı təhlükəsinin, olmamasını tələb etmir, belə təhlükənin “məhkəməyədək həbsə haqq qazandırmayan” səviyyəsini də mümkün hesab edir. Məntiqli yanaşmadır, çünki qeyri-adi situasiya ilə rastlaşmış insanın gələcəkdə necə davranacağına dair düzgün proqnoz vermək çətin işdir.

Milli məhkəmələrin bəzi qərarlarında həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi məqsədi kimi – təhlükələrin istisna edilməsi göstərilir. Bəzi hallarda təqsirləndirilənin araşdırma dövründə davranışının onun məhkəməyə qədərki dövrdə yayınma təhlükəsini azalda bilər. Belə situasiyaya adekvat qiymət verməməyə Avropa Məhkəməsi tənqidi yanaşır. Məsələn, Yuri Yakovlev işində ərizəçi həbsə qədər 8 ay müddətində rüşvət alma ittihamı altında olmasına baxmayaraq, istintaqdan qaçıb gizlənməmiş, əksinə, istintaqda fəal iştirak etmişdi: müstəntiqin çağırışlarına gəlmiş, onun göstərişlərinə əməl etmişdi. Bunları nəzərə almadan ərizəçinin həbsə alınmasını Məhkəmə əsassız hesab etmişdir. (11; s. 95)

Göründüyü kimi, yayınma təhlükəsini təsdiqləyə biləcək “münasib” faktorlar təcrübədə sonsuzdur. Buna baxmayaraq, Avropa Məhkəməsi müvafiq işlərin əksəriyyətində 5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusunu müəyyən edir.

Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində kifayət qədər işlər olmuşdur ki, milli məhkəmələr həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi ilə bağlı qərarlar qəbul edərkən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin “şəxsiyyətlərinin\ nəzərə aldıklarını” göstərsələr də, müvafiq məlumatların həbsdə saxlanma zərurəti ilə əlaqələrini nümayiş etdirməmişdir. Belə qərarlar pozuntu kimi dəyərləndirilmişdir.

Konvensiya üzrə presedent hüququnda şəxsin girov müqabilində azad olunmasından imtina yol verilə bilən dörd əsas səbəblərdən biri də “təqsirləndirilən şəxsin azad ediləcəyi təqdirdə ədalət mühakiməsinə mane ola biləcək hərəkət etməsi”dir. Avropa Məhkəməsinin bəzi qərarlarında bu əsas “gizli sövdələşmə” sözləri ilə də ifadə olunur.

Bu əsas milli cinayət prosessual qanunvericiliyində də nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, CPM-in 155.1. 2-ci maddəsinə görə, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin “cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməklə, cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməklə və ya saxtalaşdırmaqla ibtidai istintaqın və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olacaqları “ehtimalına kifayət qədər əsas” olduqda müvafiq təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən onların barəsində qətimkan tədbiri, o cümlədən həbs, tətbiq oluna bilər.

Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ şəxsin yeni cinayət törətməsi riskini onun “girov müqabilində azad olunmasından imtinaya imkan verən dörd əsas səbəb”dən biri kimi təsbit etmişdir. Bu risk, milli cinayət prosessual qanunvericiliyində “cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli yenidən törətmək ...” kimi ifadə olunmuşdur. Şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin bu əsasa görə, tətbiqi zamanı digər əsaslar üçün aktual olan prosessual prinsiplər eyni dərəcədə önəmlidir. Bununla belə, bu qəbildən olan işlərdə Avropa Məhkəməsinin mövqeyinin özəllikləri də mövcuddur.

Məhkəmə dəfələrlə vurğulamışdır ki, şəxsin azadlıqda qaldığı təqdirdə cinayətkar fəaliyyətlə məşğul ola biləcəyi riski ayrı-ayrı, qeyd edilən qaydada sübut olunmamış prezumpsiyalarla əsaslandırılmamalıdır. Məhkəmənin təcrübəsində belə hallar kifayət qədər olmuşdur. Belə prezumpsiyalardan biri - şəxsin əvvəllər cinayət və ya inzibati məsuliyyətə cəlb olunmasıdır. Avropa Məhkəməsi də şəxsin əvvəllər məsuliyyətə cəlb olunmasını onun cinayətkar fəaliyyətlə məşğul olacağı təhlükəsinin qiymətləndirilməsi üçün əhəmiyyətli hesab etmişdir. Bununla belə, Məhkəmə dəqiqləşdirir ki, şəxsi həbsdə saxlamaq üçün bu “təhlükə” inandırıcı şəkildə müəyyən edilməlidir. Digər şərtlərlə yanaşı tələb olunur ki, işin halları, xüsusən də, şəxsin tərçüməyi-halı və şəxsiyyəti nəzərə alındıqda təhlükə gerçək, tədbir (həbs) isə, məqsədə müvafiq olsun. Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ şəxsin yeni cinayət törətməsi riskini onun “girov (zəmanət) müqabilində azad olunmasından imtinaya imkan verən dörd əsas səbəb”dən biri kimi təsbit etmişdir. (10; s. 290)

Bu risk, milli cinayət prosessual qanunvericiliyində “cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli yenidən törətmək...” kimi ifadə olunmuşdur.

Şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin bu əsasa görə, tətbiqi zamanı digər əsaslar üçün aktual olan prosessual prinsiplər eyni dərəcədə önəmlidir. Bununla belə, bu qəbildən olan işlərdə Avropa Məhkəməsinin mövqeyinin özəllikləri də mövcuddur.

Məhkəmə dəfələrlə vurğulamışdır ki, şəxsin azadlıqda qaldığı təqdirdə cinayətkar fəaliyyətlə məşğul ola biləcəyi riski ayrı-ayrı, qeyd edilən qaydada sübut olunmamış prezumpsiyalarla əsaslandırılmamalıdır. Məhkəmənin təcrübəsində belə hallar kifayət qədər olmuşdur. Belə prezumpsiyalardan biri – şəxsin əvvəllər cinayət və ya inzibati məsuliyyətə cəlb olunmasıdır.

Avropa Məhkəməsi şəxsin əvvəllər məhkum olduğu cinayətin xarakterini nəzərə almağı və onu baxılan işin xarakterinə uyğun olub-olmamasının müəyyənləşdirməyi vacib hesab edir.

Şəxsin azadlığa buraxılması barədə müraciətinin təmin olunmasından imtinanın dörd əsasıdan biri də “ictimai asayişin pozulması” riskidir.

Avropa Məhkəməsinin mövqeyinə görə, şəxsin azadlıq hüququna müdaxilə üçün lazımdır ki, bu Ş Avropa Konvensiyasının presedent hüququnun və bu hüquqa uyğun olan milli qanunvericiliyin tələblərinə uyğun həyata keçirilsin. Bu şərtlərin hər hansı birinə əməl olunmadıqda, müdaxilə Avropa Məhkəməsi tərəfindən hüququn pozuntusu kimi qiymətləndirilir.

“Təqsirsizlik prezumpsiyası” ədalət mühakiməsinin əsas prinsiplərindən biridir. Onun əsasında geniş yayılmış “hər bir kəs əksi sübut olunana kimi vicdanlıdır” məzmunlu mənəviyyat norması durur. Bu prinsip bəşəriyyətə qədimdən məlum olmuşdur. Hələ Qədim Romada onun prototipindən məhkəmə çəkişmələrində istifadə edilirdi.

Müasir dövrdə bu prinsip mötəbər beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuşdur.

Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 2-ci bəndində göstərilmişdir: “Cinayət törətməkdə itiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.”

“Təqsirsizlik prezumpsiyası” hüququ “ədalətli məhkəmə araşdırması” hüququnun tərkib hissəsi-

dir və onun müdafiəsi ilə bağlı bütün tələblər məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat zamanı da nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsində göstərilmişdir:

I. Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu bərdə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır.

II. Şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir.

III. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu deyildir.

IV. Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən qanunu pozmaqla əldə edilmiş sübutlardan istifadə oluna bilməz.

V. Məhkəmənin hökmü olmasa, kimsə cinayətdə təqsirli sayıla bilməz. (1; s. 21)

CPM-də (maddə 21) təqsirsizlik prezumpsiyasının məzmunu Konstitusiyasının müvafiq nor-

masının məzmunu ilə oxşardır. Əlavə olaraq Məcəllədə dəqiqləşdirilmişdir ki, “müvafiq hüquqi prosedura daxilində ittihamın sübuta yetirilməsində aradan qaldırılması mümkün olmayan şübhələr təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə həll edilir. Eyni ilə cinayət və cinayət-prosessual qanunlarının tətbiqində aradan qaldırılmamış şübhələr də onun xeyrinə həll olunmalıdır”; “İttihamı sübuta yetirmək, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsi üçün irəli sürülən dəlilləri təkzib etmək vəzifəsi ittiham tərəfinin üzərinə düşür.

Müşahidələr göstərir ki, həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi ilə bağlı prosessual sənədlərin hazırlanmasında milli məhkəmə-istintaq təcrübəsində bəzi qüsurlara yol verilir.

Milli-mənəvi, hüquqi və siyasi ənənələrimizi inkişaf etdirərək sivil dünyanın tamhüquqlu üzvü olmaq üçün “insan hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət” prinsipini ümumi mədəniyyətimizin, psixologiyamızın, düşüncə tərzimizin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməsinə hamılıqla çalışmalıyıq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası;
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi
4. “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
5. “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
6. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 3 noyabr 2009-cu il tarixli, “Təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı təqdimatlara baxılarkən məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsi haqqında” qərarı
7. “İnsan Hüquqları Haqqında Ümumi Bəyannamə”
8. Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt
9. “Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ”. İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinin tətbiqinə dair məlumat kitabçası. Monika Makovey
10. F.M.Abbasova “Cinayət prosesi” ümumi hissə, Bakı, 2021,
11. N.H.Bayramov Həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi ilə əlaqədar qərarların İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi presedent təcrübəsinə uyğunlaşdırılması metodikası, Bakı, 2012, 135 s.
12. Case of Khudyakova v. Russian Federation (Application N 13476/ 04) Judgment 08.01.2009
13. Case of Kamasinki v. Austria (Application N 9783/ 82 Judgment 19/12/1989
14. Case of Khudobin v. Russia (Application N 59696/00 Judgment 26.10.2006
15. Rəhimova Azərbaycana qarşı iş (Ərizə 28341/05) 17.01.2008-ci il tarixli qərar
16. Case of Sabeur ben Ali v. Malta (Application N35892/97) Judgment 29 June 2000

Lala Mammadova**Arrest is prohibited in the administration of justice the role of the application of the measure**

This article is about the fair and impartial position of the courts in the application of pre-trial detention. As you know, according to Article 12 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Azerbaijan, a decision on temporary restriction of a person's rights and freedoms established by the Constitution in connection with the application of coercive procedural measures can be made only if necessary. According to the criminal procedure legislation, the court, in the course of judicial control, restricts the right of everyone to freedom, inviolability of the home, personal inviolability, property rights, privacy (including family life, correspondence, telephone conversations, mail, telegraph and other information), as well as petitions and presentations on the compulsory conduct of investigative actions, the application of coercive procedural measures or the implementation of search operations in connection with information containing state, professional or commercial secrets; considers appeals against procedural actions or decisions of the prosecuting authority. These cases are heard by the court of first instance, but the person who restricts the rights and freedoms as a result of compulsory investigative actions, the application of coercive procedural measures or the search operation, as well as the procedural management of the preliminary investigation or control over the search operations These decisions may be reconsidered by the appellate court on the prosecutor's protest.

Лала Мамедова**Роль применения меры пресечения при исполнении правосудия**

Данная статья посвящена справедливой и беспристрастной позиции судов при применении меры пресечения. Как известно, согласно статье 12 Уголовно-процессуального кодекса Азербайджанской Республики решение о временном ограничении установленных Конституцией прав и свобод лица в связи с применением мер процессуального принуждения может быть принято только в случае необходимости. Согласно уголовно-процессуальному законодательству суд ограничивает право каждого на свободу, неприкосновенность жилища, неприкосновенность частной жизни, собственность, право на неприкосновенность частной жизни (включая семейную жизнь, переписку, телефонные разговоры, почту, телеграф и другую информацию), ходатайства и представления о принудительном производстве следственных действий, применении мер процессуального принуждения или проведении оперативно-розыскных мероприятий в связи со сведениями, составляющими государственную, профессиональную или коммерческую тайну; рассматривает жалобы на процессуальные действия или решения органа прокуратуры. Эти дела рассматриваются судом первой инстанции, но жалоба лица, права и свободы которого ограничены в результате принудительных следственных действий, применения мер процессуального принуждения или оперативно-розыскных мероприятий, а также надзорного или процессуального надзора за эти решения могут быть пересмотрены судом апелляционной инстанции по протесту прокурора.